

Naast elkaar bestaande bewegingen bij elkaar houden

In gesprek met dr. mr. Klaas-Willem de Jong over samengestelde gemeenten

Tekst Jos Aarnoudse **Beeld** Pixabay

Met kerkrechtsspecialist dr. mr. Klaas-Willem de Jong praat ik over de ontwikkelingen rond samengestelde gemeenten. Je ziet eigenlijk twee bewegingen. Sterke, krachtige wijkgemeenten regelen liever hun zaken zelf. Of men koerst op het creëren of behouden van wijkgemeenten die ook zelfstandig zouden kunnen fungeren. Aan de andere kant is er de drang tot fusie tot grotere eenheden, niet alleen in de stad, maar ook op het platteland.

Gemeenten met wijkgemeenten

“Waar komt eigenlijk die gemeente met wijkgemeenten vandaan? Heeft dat niet te maken met de hervormde geschiedenis, waarin elke burgerlijke gemeente ook één hervormde gemeente kende, of het nu om Bennebroek of Amsterdam ging. Terwijl in Bennebroek één dorpskerk volstond, maar in Amsterdam uiteraard niet?” zo vraagt ik Klaas-Willem de Jong, kerkjurist verbonden aan de PThU.

Dr. De Jong: “Onmiskienbaar moet je de huidige situatie zoeken in de geschiedenis. Wat je schetst is de negentiende eeuwse situatie, die teruggaat op de Napoleontische tijd. De kwestie van de ‘pastoriegoederen’ (bezittingen) moest worden geregeld. Dus inderdaad in beginsel: per burgerlijke gemeente ook één kerkelijke rechtspersoonlijkheid. Daar ontstonden echter twee gescheiden systemen: het beheer van de bezittingen aan de éne kant, en het kerkelijk leven aan de andere kant. Het eerste stond onder leiding van de kerkvoogden, het tweede onder

leiding van de kerkenraad. Na de tweede wereldoorlog is dat op de schop gegaan, en is er een kerkorde gekomen, waarin feitelijk één samenhangend systeem werd ontworpen. Weliswaar met allerlei kenmerken van de geschiedenis, maar de wijkgemeenten zoals we ze nu kennen zijn van na de oorlog. In de gereformeerde kerken is echter aan het eind van de 19e eeuw meteen gekozen voor één systeem, waarin de kerkenraad eindverantwoordelijk was voor alle facetten van het kerkelijk leven, ook de vermogensrechtelijke.”

Meerwaarde van fusies en grotere eenheden?

“Ik zie twee bewegingen. Ik heb de indruk dat van ‘hogere hand’ gestimuleerd is sinds 2004 om tot fusies te komen. Je kunt je afvragen wat daar nu precies het voordeel van is. Want je ziet het autonomie-denken in plaatselijke gemeenten en dus ook plaatselijke wijkgemeenten toeneemen. Natuurlijk is het vanuit het gezichtspunt van toezicht wel makkelijker als je minder gemeenten hebt te contro- ▶

Over dr. mr. Klaas-Willem de Jong

Klaas-Willem de Jong (1961) studeerde in Kampen en Boedapest. Hij promoveerde in 1996 op de liturgiegeschiedenis van de Gereformeerde Kerken. Later volgde hij een studie Nederlands Recht aan de Open Universiteit die hij afsloot met een scriptie over onrechtmatiggedaadsrecht en kerkelijke regelgeving.

Tussen 1987 en 2016 diende hij vier gemeenten als predikant. Sinds 2015 is hij docent kerkrecht aan de Protestantse Theologische Universiteit, daarnaast coördinator van de bacheloropleiding die samen met de VU verzorgd wordt en leider van een project rond de klassieke gereformeerde liturgische formulieren.

Hij publiceert geregeld over kerk en recht, onder meer in zijn weblog www.kerkenrecht.nl. Zeer de moeite waard!

leren. Maar of dat nu opweegt tegen de nadelen. Het loopt een beetje parallel met de maatschappelijke trend van schaalvergroting, maar je vraagt je af wat voor kerken nu precies de schaalvoordelen zijn. Je kunt zeggen: in grotere eenheden, die ook kerkrentmeesterlijk één zijn, is het makkelijker om elkaar in moeilijke tijden te steunen, de bekende 'solidariteit'. Wijkgemeenten hebben zich dat ook soms laten aanleunen: het college van kerkrentmeesters regelt het wel. Aan de andere kant zie je dat wijkgemeenten zich graag min of meer zelfstandig profileren en organiseren. Dat is op zich ook wel logisch, want inmiddels speelt zich op dat grondvlak het leven en werken van de kerk als gemeenschap af. Maar je merkt dat ze er dan ook niet zo voor voelen om eindeloos de tekorten van andere wijkgemeenten aan te vullen, te meer omdat elke wijkgemeente hard de best moet doen om zelf alles rond te krijgen. Je ziet dan ook tegelijk wijkgemeenten in een zelfstandige rol gedrongen. Die zitten daar niet per se op te wachten, omdat ze bijvoorbeeld niet zo goed de benodigde bestuurskracht op de been kunnen brengen. Je zult per situatie moeten zoeken naar een goed evenwicht, in een soort driehoek tussen solidariteit, eigen verantwoordelijkheid en autonomie."

Van de kerkorde kan alles, maar je stuit op de rechtspersoon

"De kerkorde is sinds twee jaar heel ruim in hoe je het regelt, zo lijkt het, je kunt vrijwel alle vormen van taakverdeling tussen centraal en decentraal vastleggen, maar dan is de kwestie van de formele eindverantwoordelijkheid onopgelost gebleven. Die is immer gebonden aan de rechtspersoonlijkheid, toch, hoe ziet u dat?" vraag ik.

Klaas-Willem de Jong: "Het voert tot de hamvraag: wat is – als je het loskoppelt van hoe het nu eenmaal is ontstaan – de toekomst en de meerwaarde van een centrale gemeente met min of meer zelfstandig fungerende wijkgemeenten? Moet je niet radicaal andersom durven denken, in de zin van: werk in de richting van zelfstandige, maar dan ook beheersmatig toekomstbestendige eenheden, die samenvallen met hoe de kerk als gemeenschap wordt beleefd. En verleen die eenheden dan ook allemaal zo laag mogelijk rechtspersoonlijkheid. Dan kan daar de eenheid van beleid en beheer ook ten volle in de praktijk worden gebracht. Zo'n eenheid hoeft helemaal niet groot te zijn."

Samenwerkingsverbanden

Aarnoudse: "Ondertussen zien wij bij de VKB wel de meerwaarde van mogelijk samenwerkingsverbanden van gemeenten op meerdere gebieden. Het is in kleinere zelfstandige gemeenten en wijkgemeenten inderdaad zo, dat men niet alles wat nodig is om het beheer naar de eisen van deze tijd te kunnen behartigen in huis heeft. Wij leren op dit moment ook erg veel van onze kijk bij de buitenlandse burens, waarover we een serie in *Kerkbeheer* schrijven. Dan denk ik: een gezamenlijke beheersclub voor een aantal gemeentes samen is zo gek nog niet."

De Jong: "Precies, maar dat is nu ook waar ik op doel: zoek de samenwerking op die terreinen waar de synergie evident is, en ook goed organiseerbaar, zonder al-

lerlei ingebouwde spanningen. Daarvoor hoef je niet te fuseren. En omgekeerd, als je zelfstandig wilt zijn, wat is erop tegen, als dat er levensvatbaar en gezond uit ziet? Als dat vanuit bovenplaatselijk perspectief te kostbaar wordt gevonden, omdat er meer toezicht moet worden georganiseerd, kun je daar ook een redelijk prijskaartje aan hangen, bijvoorbeeld via een soort 'vastrecht' in de quotumheffing per zelfstandige gemeente of kerkplek. Ondertussen zie ik nog niet zo gauw gemeenten zich opsplitsen. Boedelscheidingen zijn gecompliceerd. Maar zeggenschap over vermogens, inkomsten en uitgaven in grotere verbanden ook. We zouden gediend zijn met een pragmatische aanpak, rekening houdend met de bestaande situaties. De bedoeling van 'Kerk 2025' was aan de ene kant meer ruimte voor eigen invulling, en aan de andere kant stimulering van samenwerking, maar in gedifferentieerde zin, dus op basis van bij de situatie passend maatwerk."

Aarnoudse: "Binnen de VKB denken we erover om bij de gemeenten met wijkgemeenten hun verschillende manieren van werken eens op te halen, en daar een aantal modellen uit de destilleren, hoe het in verschillende situaties zou kunnen."

Dr. De Jong: "Lijkt me goed en interessant, maar laten het dan vooral modellen, of voorbeelden in het meervoud zijn. De tijd dat alles van bovenaf op één manier naar voren gebracht kon worden is voorbij. Het is vandaag de kunst om in de kerk allerlei naast elkaar bestaande bewegingen bij elkaar te houden. Dat vraagt op veel terreinen maatwerk."

